

Баліка Людмила

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методики виховання
Рівненського державного гуманітарного університету,
м. Рівне, Україна

ORCID: 0000-0003-0042-7744

e-mail: liudmyla.balika@rshu.edu.ua

ПРОБЛЕМА МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДИТИНИ НА ШПАЛЬТАХ УКРАЇНСЬКИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ЧАСОПИСІВ (ПЕРША ТРЕТИНА XX ст.)

Анотація. У статті проаналізовано відображення проблеми морального виховання дитини на шпальтах українських часописів першої третини XX століття. Зазначено, що на сучасному етапі розвитку освіти відбувається переосмислення виховних ідеалів, тому проблема морального виховання дитини є надзвичайно актуальною. Наголошено, що педагогічні часописи є архівним сховищем наукових розвідок з різних проблем, невід'ємною складовою національної культури і важливим джерелом історичної інформації.

З'ясовано, що проблеми морального виховання в досліджуваний період відображалися на шпальтах таких часописів: «Комуністична освіта» (Харків, Київ, 1922–1941), «Шлях освіти» (Харків, 1922–1931), «Вільна Українська школа» (Київ, 1917–1919/1920), «Внешкольное Просвещение» (Харків, 1918), «Дитячий рух» (Харків, 1925–1941), «Друг детей» (Харків, 1925–1933), «За масову комуністичну освіту» (Харків, 1924–1933), «Народная школа» (Ужгород, 1921–1938), «Наша школа» (Одеса, 1923–1925), «Нова школа» (Полтава, 1914–1918), «Радянська освіта» (Київ, Харків, 1923–1931), «Радянська школа» (Луганськ, 1925–1930) та ін.

Схарактеризовано статті С. Русової, І. Левінсона, Г. Гринька, В. Рудникова, П. Клепатського В. Штихили, у яких обґрунтовано сутність національно зорієнтованого морального виховання дітей.

Доведено, що на сторінках означених часописів розгорталися цікаві дискусії щодо проблеми морального виховання, «морально дефективного дитинства», морального виховання «важких» дітей, безпритульних та ін. Моральне виховання дитини на сторінках часописів першої третини XX ст. обґрунтовувалось з урахуванням народно-педагогічних знань, досвіду освітніх інституцій, поглядів педагогів, психологів, педологів.

Ключові слова: дитина, моральне виховання, моральне виховання дитини, українські педагогічні часописи.

Постановка проблеми. Нині в українській системі освіти відбувається переосмислення виховних ідеалів, відтак проблема морального виховання дитини є особливо актуальною. Усвідомлення значущості досліджуваної проблеми мотивує до здійснення історичної ретроспективи: насамперед, до аналізу

автентичних першоджерел, зокрема педагогічних часописів. Варто відзначити, що педагогічні часописи є одними з головних джерел інформації про досягнення науки та «фундаментальним архівним сховищем перевірених та визнаних наукових результатів; інструментом, за допомогою якого вчені створюють свою професійну репутацію» (Мирский и Садовский, 1976).

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Актуальні проблеми морального виховання дитини були предметом наукових розвідок як педагогів-класиків (М. Монтесорі, С. Русова, К. Ушинський, А. Макаренка, В. Сухомлинський та ін.), так і сучасних педагогів й психологів (І. Бех, Л. Божович, Р. Павелків, О. Сухомлинська, О. Савченко, Л. Сіданіч, Н. Гринькова та ін.).

Висвітлення питань виховання на шпальтах часописів відображено в працях О. Сухомлинської, Л. Березівської, Я. Матюєнець, Н. Стихун, З. Ваколя та ін.

Проте проблема морального виховання на шпальтах українських часописів (першої третини ХХ ст.) не знайшла свого належного висвітлення.

Мета пропонованої розвідки – здійснити аналіз українських педагогічних часописів першої третини ХХ ст., на шпальтах яких відображена проблема морального виховання дитини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Моральне виховання дитини було актуальним у всі періоди розвитку освіти, зокрема й у ХХ столітті. Розглядаючи соціально-економічні умови розвитку тогочасної освіти, варто зазначити, що в суспільстві відбувалися значні зміни, які спонукали до розвитку авторитарної і словесної школи навчання, а також сприяли розвитку нових ідей морального виховання дитини у вітчизняній і зарубіжній педагогіці.

Л. Березівська у монографії «Реформи шкільної освіти в Україні у ХХ столітті» зазначає, що основним в організації навчально-виховного процесу ХХ століття було зміцнення зв'язку школи і сім'ї, широке залучення громадськості; проголошення виховання (розумового, духовно-морального, фізичного) основою шкільної освіти (Березівська, 2008).

У 1909 році відбувся Всеросійський з'їзд вчителів міських училищ, на якому була піддана критиці робота вчительських інститутів. Це спонукало до введення змін у підготовку вчителя, були внесені суттєві зміни в навчальний план і програми. Як відзначає Л. Сіданіч, «значно розширилася теоретична частина майже всіх предметів, вводилися самостійні творчі роботи, теми яких вибиралися за інтересами, додаткові курси методик (1911–1912). Зазначимо, що серед запропонованих тем більше половини мали духовно-моральну спрямованість і їх результати активно обговорювались у позаурочний час» (Сіданіч, 2013, с.86).

На початку ХХ ст. в урядових положеннях та розпорядженнях про школу зазначалося, що цілі морального виховання дитини повинні досягатися передусім через навчання. Тому одним з головних навчальних курсів у школах був Закон Божий, який виконував не лише навчальну, а й виховну функцію.

Аналізуючи вітчизняну освіту першої третини ХХ ст., зазначимо, що вона розвивалася на двох рівнях, взаємопов'язаних єдиною метою – виховання та розвиток високодуховної особистості. Зокрема, перший рівень освіти мав

сприяти розвитку інтелектуальних, розумових здібностей учня, оволодінню знаннями, вміннями і навичками різних наукових дисциплін; натомість, другий рівень передбачав формування загальнолюдських моральних якостей дитини, її духовний розвиток і вдосконалення. Варто відзначити, що розвиток високодуховної дитини був можливий лише за умови духовно-морального виховання. Таким чином, моральне виховання визначалося одним із пріоритетних напрямів.

Періодичні педагогічні часописи першої третини ХХ століття є невід'ємною складовою національної культури та важливим джерелом історичної інформації. На шпальтах періодичних видань відображалось не лише суспільно-політичне, культурне життя людей, а й друкувалися наукові, науково-популярні та педагогічні праці. Значна частина статей була присвячена проблемам морального виховання дитини.

У досліджуваній період друкувалися такі педагогічні часописи: «Комуністична освіта» (Харків, Київ, 1922–1941), «Шлях освіти» (Харків, 1922–1931), («Вільна Українська школа» (Київ, 1917–1919/1920), «Внешкольное Просвещение» (Харків, 1918), «Дитячий рух» (Харків, 1925–1941), «Друг детей» (Харків, 1925–1933), «За масову комуністичну освіту» (Харків, 1924–1933), «Народная школа» (Ужгород, 1921–1938), «Наша школа» (Одеса, 1923–1925), «Новая школа» (Полтава, 1914–1918), «Радянська освіта» (Київ, Харків, 1923–1931), «Радянська школа» (Луганськ, 1925–1930) та ін. Схарактеризуємо окремі з них.

Загальнопедагогічний журнал «Вільна Українська школа» виходив у 1917–1919/1920 рр. з періодичністю 10 разів на рік. У журналі висвітлювалися такі рубрики: офіційний відділ (накази Генерального Секретаріату, Міністерства тощо); новіші течії в Європейській педагогіці як підвалини нової школи; організація нової школи (вчитель, учні, батьки, оточення, дисципліна і т. д.); дошкільне виховання; нижча школа: а) її програм і розподіл предметів; б) методичні вказівки щодо викладання предметів; середня школа: методика предметів в українській гімназії, українознавство в російських середніх школах; вища школа; позашкільна освіта; питання професійної організації вчителів; хроніка освіти; бібліографія (Березівська, 2019, с.10).

Частково проблеми морального виховання були відображені в статтях Я. Чепіги «Соціалізація народньої освіти» (1917), С. Русової «Позашкільна освіта» (1917), «Духовні середні школи» (1918) та ін.

Багатий фактологічний матеріал з проблеми морального виховання дитини містять публікації часопису «Вільна Українська Школа» (1917–1919 рр.). У них висвітлюється реальний стан справ у царині морального виховання, аналізуються зміни, зосереджується увага на конкретних прикладах виховання, обґрунтовується необхідність реформування вітчизняної системи морального виховання школи на принципах світськості, науковості, народності, зв'язку із суспільною практикою.

Також зазначимо, що у формуванні моральних цінностей важливу роль відігравала дитяча література. На шпальтах часопису «Вільна українська школа» було представлено статті з оглядом та переліком рекомендованої літератури для дітей. Наприклад, В. Рудников у статті «Огляд української дитячої літератури» (Рудников, 1918) підібрав казки («Півник та курочка»,

«Бідний вовк», «Цап і баран», «Пан козацький», «Ріпка», «Смоляний бичок»), які сприяли моральному вихованню. Зазначимо, що ці казки не втратили своєї актуальності і нині – на нашу думку, їх варто використовувати у сучасному освітньому процесі задля ефективного морального розвитку дитини.

Цінною у контексті нашого дослідження є стаття П. Клепатського «Дитячі іграшки, їх психологічне і педагогічне значення», у якій автор стверджував, що ігрова діяльність є засобом морального виховання, а ігри з лялькою сприяють розвитку материнських почуттів, продовженню роду, засвоєнню моральних якостей (Клепатський, 1918/19, с. 86).

Проблема морального виховання у досліджуваній період широко відображена також на шпальтах українського часопису «Шлях освіти» – щомісячного науково-педагогічного журналу, органу Народного комісаріату освіти УРСР, який був заснований та видавався у Харкові з 1922 по 1930 рік. Спочатку журнал виходив російською мовою під назвою «Путь просвещения» з уточненням у підзаголовку: «Педагогический журнал. Теория просвещения, методология, просветительная практика, быт». Пізніше (1923–1926) назва часопису почала подаватися українською і російською мовами: «Шлях освіти» – «Путь просвещения», так само як і вміщувані у ньому матеріали. І лише з 1927 року видання стало повністю україномовним та виходило під назвою «Шлях освіти». У 1931–1941 рр. часопис виходив під назвою «Комуністична освіта», з 1945 р. – «Радянська школа», а з 1991 р. і до тепер – «Рідна школа» (До 95-річчя журналу «Шлях освіти», 2017).

На сторінках українського часопису були представлені такі рубрики: «Загальний відділ», «Методи освітньої роботи», «Практика освітньої роботи», «Педагогічна (Освітня) практика», «Педагогічне (Освітнє) життя», «Експериментальний відділ», «Дитячий рух», «Освіта робочої молоді», «Бібліографічний відділ», «Інформаційний відділ», «За кордоном». У цих рубриках розглядалися проблеми соціального виховання, яке включало в себе й моральне виховання, професійна освіта, педологія, проблеми підвищення кваліфікації викладацьких кадрів, освітньої практики, повідомлення з учительських з'їздів, наукових дискусій тощо.

Аналіз змісту часопису з 1922 р. по 1933 р. засвідчує, що за 12 років на шпальтах часопису було опубліковано понад 3400 статей, проблеми морального виховання безпосередньо розглядалися у понад 50 з них.

Приміром, І. Левінсон у статті «Дети трудные в воспитательном отношении и борьба с детской дефективностью» (1923), піднімав проблеми морального виховання дефективних дітей. Автор наголошував на важливості виховної роботи з такими дітьми, адже за його підрахунками кількість дефективних дітей і тих, що «балансують на межі ненормальності, морально вироджуються під впливом спадковості і несприятливих соціальних умов, додають значну кількість неповнолітніх правопорушників, яка сягає кількох мільйонів» (Левінсон, 1923, с. 151). Вчений був переконаний, що дефективні діти потребують «індивідуалізованих методів виховання».

У статті Г. Гринька «Социальное воспитание детей» зазначалося, що школа була єдиною установою, яка займалася не лише навчанням а й вихованням підростаючого покоління. Особлива увага приділялася моральному вихованню дітей (Гринько, 1922). Водночас, автор наголошував, що справжнє виховання, навчання, виховання волі та характеру формується не лише моральними повчаннями, а й працею (Гринько, 1922).

Журнал «Народная школа», як періодика «Учительського товарищества Подкарпатской Руси», друкувався в Ужгороді упродовж 1920–1938 років та був популярним щомісячником, де розглядалися проблеми виховання, зокрема й морального. Наприклад, В. Штихила у статті «Определение цели воспитания» наголошував на важливості безперервного морального виховання дитини. Зокрема автор зазначав: «Между вопросами воспитания определение цели воспитания является очень важным вопросом, ибо отъ правильного определения цели зависитъ путь и средства воспитания. Каждый воспитатель долженъ знать, чего он долженъ достигнуть. Это является основнымъ вопросомъ науки воспитания. Одновременно и самымъ труднымъ въ ряду проблемъ воспитания. Съ понятіемъ воспитания связаны планомерность и непрерывность» (Штихила, 1935/36).

Одним із методів морального виховання було запропоновано використовувати метод психологічного впливу на совість учнів з метою формування в них почуття провини і сорому перед батьками. Було запроваджено в практику шкіл так звані «особные листы»: «Въ эти листы каждый ученикъ запишетъ отметки, которыя получилъ, и все свои провиненія въ поведеніи и прилежности» (Інформаційна частина, 1936/37). По суботах кожен учень зобов'язаний був передати такі «листи щастя» батькам. А це, за свідченням автора замітки, мало повчальний характер, оскільки цього «боятся каждый ученикъ, потому что родители, которымъ важно, чтобы ихъ дети были хорошаго поведенія и удовлетворительной прилежности, накажутъ ихъ порядочно (Інформаційна частина, 1936/37). Отже, подібна практика давала можливість вчителю впливати на учня впродовж усього періоду навчання.

Заслугує на увагу в контексті проблеми дослідження часопис «Шлях виховання й навчання» (1927–1939 рр.) – педагогічно-методичний (три)місячник, що видавався у Львові та спочатку виходив як додаток до педагогічного журналу «Учительське Слово», а з 1930 р. – окремим виданням із власним додатком «Методика і шкільна практика». На сторінках журналу розглядалися теоретичні питання виховання й навчання, публікувалися наукові статті з методики та практики виховання в народних школах, зокрема й морального, статті про систему виховання й навчання за кордоном та про основи морального виховання в народних школах (Єфімова, 2017).

На сторінках означених часописів розгорталися цікаві дискусії щодо проблеми «морально дефективного дитинства», безпритульності, морального виховання «важких» дітей та ін.

Моральне виховання дитини на сторінках часописів першої третини ХХ ст. обґрунтовувалося через народно-педагогічні знання, досвід освітніх інституцій, погляди педагогів, психологів, педологів. Відтак, саме педагогічна преса в першій третині ХХ ст. стала головним джерелом актуалізації моральних цінностей і для освітян, і для тих, кого вони виховували.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, побіжний аналіз українських педагогічних часописів першої третини ХХ століття дає змогу стверджувати, що в них відображалось не лише суспільно-політичне, культурне життя людей, а й розкривалися проблеми морального виховання дитини.

На сторінках педагогічної преси прогресивні педагоги мали можливість висвітлювати власні погляди на проблему морального виховання дітей. З-поміж великої кількості публікацій з проблем морального виховання привертають увагу статті С. Русової, І. Левінсона, Г. Гринька, В. Рудникова, П. Клепатського В. Штихили, у яких автори обґрунтували сутність національно зорієнтованого морального виховання дітей.

В українській педагогіці вважаємо доцільним використання потенціалу періодики у моральному вихованні дітей.

Перспективу подальших наукових досліджень вбачаємо у висвітленні поглядів українських педагогів на реалізацію завдань морального виховання в теорії та практиці освіти першої третини ХХ століття задля можливості їх творчого впровадження в сучасний освітній процес.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Мирский, Э. и Садовский, В. (1976). *Коммуникация в современной науке*. Москва: Прогресс. 438 с.

Березівська, Л. (2008). *Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті: монографія*. Київ: Богданова А.М. 406 с.

Сіданіч, І. (2013). *Духовно-моральне виховання дітей у вітчизняній школі (ХХ – початок ХХІ століття): монографія*. Київ: ТОВ «НВП» Інтерсервіс. 464 с.

Березівська, Л. (2019). *Періодичні видання 1917–1945 рр. у фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського: каталог*. Київ: ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. 361 с.

Чепіга, Я. (1917). Соціалізація народної освіти. *Вільна українська школа*. № 2, сс. 74–83.

Русова, С. (1917). Позашкільна освіта. *Вільна українська школа*. № 2, сс. 89–91.

Духовні середні школи. (1918). *Вільна українська школа*. № 7, сс. 193.

Родников, В. (1918). Огляд української дитячої літератури. *Вільна українська школа*. № 10, сс. 12–19.

Клепатський, П. (1918/19). Дитячі іграшки, їх психологічне і педагогічне значення. *Вільна українська школа*. № 2, сс. 80–87

До 95-річчя журналу «Шлях освіти». (2017). *Педагогічний музей України*. URL: http://pmu.in.ua/virtual-exhibitions/hliah_osvitu_95_rokiv/ [Дата звернення 8.05.2022].

Левинсон, И. (1923). Дети трудные в воспитательном отношении и борьба с детской дефективностью. *Шлях освіти*. № 2, сс. 149-172.

Гринько, Г. (1922 а). Социальное воспитание детей. *Путь просвещения*. № 1, сс. 1–52.

Гринько, Г. (1922 б). Роль преподавателя политграмоты в школах фаб.-зав. ученичества (из доклада т. Гринько на общегор. конференции преподавателей школ фаб.-зав. уч.-ства в Харькове). *Путь Просвещения*. № 3, сс. 372-376.

Штихилих, В. (1935/36). Определение цели воспитания. *Народная школа: журнал Учительского Т-ва Подкарп. Руси*. № 8, сс. 2–5.

Інформаційна частина. (1936/37). *Народная школа*. № 3, сс. 16.

Сфімова, В. (2017). До 90-річчя журналу «Шлях виховання й навчання». *Педагогічний музей України*. URL: http://pmu.in.ua/virtual-exhibitions/za_komun_vizov_dochilnika_85_rokiv/ [Дата звернення 8.05.2022].

REFERENCES

Mirskiy, E. i Sadovskiy, V. (1976). *Kommunikatsiya v sovremennoy nauke* [Communication in modern science]. Moskva : Progress. 438 s. [in Russian].

Berezivska, L. (2008). *Reformuvannia shkilnoi osvity v Ukraini u XX stolitti: monohrafiia* [Reforming school education in Ukraine in the 20th century: monograph]. Kyiv: Bohdanova A.M. 406 s. [in Ukrainian].

Sidanich, I. (2013). *Dukhovno-moralne vykhovannia ditei u vitchyzniani shkoli (XX – pochatok XXI stolittia): monohrafiia* [Spiritual and moral education of children in the national school (20th – beginning 21st century): monograph]. Kyiv: TOV “NVP” Interservis. 464 s. [in Ukrainian].

Berezivska, L. (2019). *Periodychni vydannia 1917–1945 rr. u fondi Derzhavnoi naukovo-pedahohichnoi biblioteki Ukrainy imeni V. O. Sukhomlynskoho : katalog* [Periodicals of 1917–1945 in the fund of the V.O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine: catalog.]. Kyiv: DNPB Ukrainy im. V. O. Sukhomlynskoho. 361 s. [in Ukrainian].

Chepiha, Ya. (1917). Sotsializatsiia narodnoi osvity [Socialization of public education]. *Vilna ukrainska shkola*. No 2, ss. 74–83. [in Ukrainian].

Rusova, S. (1917). Pozashkilna osvita [Extracurricular education]. *Vilna ukrainska shkola*. No 2, ss. 89–91. [in Ukrainian].

Dukhovni seredni shkoly [Theological high schools]. (1918). *Vilna ukrainska shkola*. No 7, ss. 193. [in Ukrainian].

Rodnykov, V. (1918). Ohliad ukrainskoi dytiachoi literatury [Review of Ukrainian children's literature]. *Vilna ukrainska shkola*. No 10, ss. 12–19. [in Ukrainian].

Klepatskyi, P. (1918/19). Dytiachi ihrashky, yikh psykholohichne i pedahohichne znachennia [Children's toys, their psychological and pedagogical significance]. *Vilna ukrainska shkola*. No 2, ss. 80–87. [in Ukrainian].

Do 95-richchia zhurnalu “Shliakh osvity” [To the 95th anniversary of the journal “The way of Education”]. (2017). *Pedahohichni muzei Ukrainy*. URL: http://pmu.in.ua/virtual-exhibitions/hliakh_osvitu_95_rokiv/ [Data zvernennia 8.05.2022]. [in Ukrainian].

Levinson, I. (1923). Deti trudnyye v vospitatelnom otnoshenii i borba s detskoym defektivnostyu [Difficult children in upbringing and the fight against childhood handicap]. *Shlyakh osviti*. No 2, ss. 149–172. [in Russian].

Grinko, G. (1922 a). Sotsialnoye vospitaniye detey [Social education of children]. *Put prosveshcheniya*. No 1, ss. 1–52. [in Russian].

Grinko, G. (1922 b). Rol prepodavatelya politigramoty v shkolakh fabr.-zav. uchenichstva (iz doklada t. Grinko na obshchegor. konferentsii prepodavateley shkol fabr.-zav. uch-stva v Kharkove) [The role of a political literacy teacher in factory apprenticeship schools (from comrade Grinko's report at the citywide conference of teachers of factory apprenticeship schools in Kharkov)]. *Put Prosveshcheniya*. No 3, ss. 372–376. [in Russian].

Stilikha, V. (1935/36). Opredeleniye tseli vospitaniya [Definition of the purpose of education]. *Narodnaya shkola : zhurnal Uchitelskogo T-va Podkarp. Rusi*. No 8, ss. 2–5. [in Russian].

Informatsionnaya chast [Information part]. (1936/37). *Narodnaya shkola*. No 3, s. 16. [in Russian].

Yefimova, V. (2017). Do 90-richchia zhumalu “Shliakh vykhovannia y navchannia” [To the 90th anniversary of the journal “Ways of education and training”]. *Pedahohichnyi muzei Ukrainy*. URL : http://pmu.in.ua/virtual-exhibitions/za_komun_vizov_dochilnika_85_rokiv/ [Data zvernennia 8.05.2022]. [in Ukrainian].

THE PROBLEM OF MORAL EDUCATION OF A CHILD IN THE PAGES OF UKRAINIAN PEDAGOGICAL JOURNALS (FIRST THIRD OF THE 20th CENTURY)

Liudmyla Balika

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Theory and Methods of Education,
Rivne State University for the Humanities,

Rivne, Ukraine

ORCID: 0000-0003-0042-7744

e-mail: luidmyla.balika@rshu.edu.ua

Abstract. The article deals with the problem of moral education of the child in the Ukrainian journals of the first third of the 20th century. It is noted that at the present stage of development of education there is a rethinking of educational ideals, so the problem of moral education of the child is extremely relevant. It is emphasized that pedagogical journals are an archival repository of scientific research on various issues, an integral part of national culture and an important source of historical information.

It is found that the problems of moral education in the study period were reflected in the pages of the following journals: “Communist Education» (Kharkov, Kyiv, 1922-1941), “Way of Education» (Kharkov, 1922-1931), “Free Ukrainian School” (Kyiv , 1917–1919 / 1920), “Extracurricular Enlightenment” (Kharkiv, 1918), “Children’s Movement” (Kharkiv, 1925–1941), “Friends of Children” (Kharkiv, 1925–1933), “For Mass Communist Education” (Kharkiv , 1924–1933), “People’s School” (Uzhhorod, 1921–1938), “Our School” (Odesa, 1923–1925), “New School” (Poltava, 1914–1918), “Soviet Education” (Kyiv, Kharkiv) , 1923–1931), The Soviet School (Luhansk, 1925–1930), and others.

There were characterized the articles of S. Rusova, I. Levinson, G. Hrynko, V. Rudnikov, P. Klepatsky and V. Shtykhyla, in which the essence of nationally oriented moral education of children was substantiated.

It is proved that interesting discussions on the problem of moral education, “morally defective childhood”, moral education of “difficult” children, homeless people, etc. took place on the pages of these journals. Moral upbringing of a child in the pages of journals of the first third of the 20th century was substantiated taking into account national and pedagogical knowledge, experience of educational institutions, views of teachers, psychologists, pedologists.

Keywords: child, moral education, moral education of a child, Ukrainian pedagogical journals.

Стаття надійшла до редакції 09.05.2022р.